сәләр вә инсанларла әлагәдар бир шәкилдә верилмишдир.

Романын тәрчүмәси һаггында гысача буну демәк кифајәтдир ки, әсәр тәрчүмәчинин кәркин әмәк сәрф етмәси вә диггәтлә чалышмасы нәтичәсиндә әсасән јахшы чыхмышдыр. Тәрчүмәчи М. Рзагулузадә орижиналын бир нечә вариантларындан вә рус тәрчүмәсиндән истифадә етмәклә тәрчүмәнин әслинә ујғун олмасына чалышмыш вә буна мүвәффәг олмушдур. Тәрчүмәчинин романда олан халг ифадәләрини, әсәрдәки сурәтләрин фәрди хүсусијјәтләрини көстәрән көһнәлмиш тәбирләри вә тәркибләри, тәһриф олунмуш чүмләләри гәсдән олдуғу кими сахламасы тәрчүмәнин бәдии гијмәтини артырыр.

Лакин гејд етмәк лазымдыр ки, китабын тәрчүмәсиндә, дүзәлдилмәси мүмкүн олан бә'зи нөгсанлара да јол верилмишдир. Романда «јемәни» (өрләк), «симид» (гоғал), «јаһу» (еј), «питерасан» (гәрибә) вә с. түрк сөзләринин азәрбајчанча гаршылығы олдуғу һалда тәрчүмәчинин нә мәгсәдлә һәмин сөзләри олдуғу кими вермәси бизчә јерсиздир. «Мүлазим» (лејтенант), «јүзбашы» (капитан), «минбашы» (мајор) кими һәрби истилаһлар да Азәрбајчан дилиндә верилсә иди јахшы оларды. Романда «мүтәшшәр» (мүгәшшәр—сәһ. 128), «тамбур имамы» (табур имамы—сәһ. 257) кими тәһриф олунмуш сөзләрә дә тәсадүф едирик. Елә чүмлә вә ифадәләр вардыр ки, бир сөзүн јериндә ишләдилмәмәси һәмин чүмләнин гуру вә зәиф чыхмасына сәбәб олур. «Мәнә елә кәлир ки, ичимдә нә исә һәмишәлик гаралмышдыр» (сәһ. 349) чүмләсиндәки «гаралмышдыр» сөзү «гырылмышдыр» кими верилсә иди ифадә даһа гүввәтли вә доғру чыхарды.

Һеч шүбһәсиз ки, belә хырда нөгсанлар тәрчүмәнин дәјәрини азалтмыр.

Азәрбајчан охучуларыны Шәрг халгларынын һәјаты илә таныш едән бәдии әсәрләрин тәрчүмәси тәгдирәлајиг бир тәшәббүсдүр вә бу нәчиб тәшәббүсүн кәләчәкдә дә давам етдирилмәсини арзу едирик.

ҺАЧЫ АҒАЈЕВ

Балача охучулара дәјәрли һәдијјә[1]

Бу күнләрдә гочаман јазычымыз Абдулла Шаигин «Сечилмиш әсәрләри»нин үчүнчү чилди чапдан чыхмышдыр. Әввәлки нәшрләрдән фәргли олараг бу чилд чох кениш вә мүкәммәлдир.

Абдулла Шаиг бәдии јарадычылығын мүхтәлиф саһәләриндә фәалијјәт көстәрмиш вә әдәбијјат тарихимиздә шаир, әдиб, драматург вә бир сыра гијмәтли мәгаләләр мүәллифи кими танынмышдыр.

Әдибин һәртәрәфли јарадычылығында ушаг әдәбијјаты саһәсиндәки фәалијјәти хүсусилә бөјүк вә унудулмаздыр. А. Шаиги башга ушаг јазычыларындан фәргләндирән әсас чәһәт будур ки, о, бу саһә илә мүнтәзәм мәшғул олмуш, ушаг ше'рләри, нағыллары, һекајәләри вә даһа чох нәзәр-диггәти чәлб едән пјесләри илә өз кичик охучуларыны севиндирмишдир. «Сечилмиш әсәрләринин» III чилдинә јазычынын ушаглар үчүн јаздығы әсәрләрини дахил етмәклә нәшријјат чох јахшы иш көрмүшдүр.

Абдулла Шаиг јарадычылығынын һәлә илк дөврләриндән ушаглар үчүн ше'рләр јазмаға башламышдыр. Онун «Сечилмиш әсәрләри»нә дахил едилмиш «Хоруз», «Кечи», «Гузу», «Бүлбүл», «Баһар», «Вәтән» вә башга ше'рләрини ушагларымыз инди дә севә-севә охујурлар.

Бу ше'рләри ушаглара севдирән һәр шејдән әввәл онлардакы садәлик, тәбиилик вә ушаг психолокијасына јахынлыгдыр. Мәсәлән:

Гәрәнфиләм мән,
Көзәл күләм мән;
Јашыл саплаглы
Бир сүнбүләм мән.
Мән бағбан гызы,
Бағын улдузу;
Рәнким ағ, сары,
Ал вә гырмызы.

Јахуд:

Сән еј көзәл Вәтәним,
Јурдум, јувамсан мәним.
Сәндә хош өмүр сүрүр
Севиләним, севәним.

Көрүндүјү кими, бу әсәрләрин дили садә, вәзни ојнаг, руһу сәмимидир.

Гочаман јазычы, ушаглары марагландыран мөвзулары сечмәкдә, онлара ујғун форма тапмагда чәтинлик чәкмәмишдир. Абдулла Шаиг әсәрләрини даһа охунаглы етмәк үчүн халг нағылларындан, әфсанәләрдән, аталар сөзләриндән кениш истифадә етмишдир. О, ушагларын јаш вә билик сәвијјәләрини дә һәмишә нәзәрә алмышдыр.

Абдулла Шаигин ушаг әсәрләриндә тәрбијә мәсәләси кениш јер тутур. О, өз ше'рләри илә балачалары елмә, маарифә, мәктәбә сәсләјир, онларда Вәтәнә, халга вә аиләјә мәһәббәт, зәһмәтә һәвәс ојадыр. Бу әсәрләрдә динин, мөвһуматын, јаланчылығын, ловғалығын, оғурлуғун, тәнбәллијин ифшасы да мүһүм јер тутур.

Јазычынын ушаг әсәрләриндә, хүсусән ше'рләриндә мәтләб чох асан баша дүшүлүр, садә сүжетләр гурулур. Бу ше'рләр охучуда бәдии зөвг тәрбијә едир, үрәкләрә јол тапыр:

Бир обада көрпә гузу,
Мәләр-мәләр, гачар дүзү,
Анасын ахтарар көзү.
Дедим:—Гачма, көзәл гузум,
Сәни мән бәсләрәм өзүм.

Китабдакы «Гызыл күл», «Кәпәнәк», «Ана јурдум», «Колхоз бағында», «Гәһрәман» ше'рләриндә дә мәзмун ајдынлығы, сүжет садәлији, инандырычы һәјат сәһнәләри, мараглы бәдии пријомлар өзүнү көстәрир.

«Сечилмиш әсәрләрә» Абдулла Шаигин «Түлкү һәччә кедир», «Тыг-тыг ханым», «Чәфәр вә Бәшир», «Овчу Мәстан», «Сеһирли үзүк» вә башга мәнзум һекајәләри дә дахил едилмишдир.

«Түлкү һәччә кедир» мәнзум һекајәсини нәзәрдән кечирәк:

Тојуг-чүчәјә гәним кәсилмиш түлкү гочалмыш, әлдән дүшмүшдүр. Она көрә дә дишинә бир шеј кечмир, һәфтәләрлә ач

[1] Абдулла Шаиг—«Сечилмиш әсәрләри», III чилд, Бакы, Азәрнәшр, 1960, редактору Ш. Аббасов.

галыр. Чох көтүр-гојдан сонра дүшдүјү дәрдә чарә тапыр. Өзүнү мө'мин адландырыр, габағына чыхан тојуг-чүчәјә дејир ки, сизи инчитдијимә, чохлу ган төкдүјүмә даһа пешиман олмушам. Инди, төвбә еләмәк үчүн Һәччә кедирәм. Онлар түлкүнүн доғрудан да төвбә етдијинә инаныр, түлкү илә бәрабәр Һәччә јола дүшүрләр. Јолда түлкү һүчум едиб онлары ал-гана гәрг едир...

«Тыг-тыг ханым» мәнзум һекајәсиндә јазычы мешшанлығы вә ловғалығы тәнгид атәшинә тутур. Һеч кими бәјәнмәјән, күсәјән, чох иддиалы ханымлары тәмсил едән Тыг-тыг ханым јазычы тәрәфиндән мәһарәтлә тәсвир едилир. Өзүнә јолдаш ахтармаг үчүн јола чыхан Тыг-тыг ханым нә вәфалы чобаны, нә һијләкәр түлкүнү ловғалыг иддиасындан бәјәнмир. Тыг-тыг ханым, нәһајәт Сичан бәјлә дост олмаға разылыг верир. Тыг-тыг ханымын иддиасы о гәдәр бөјүкдүр ки, һәтта көлмәчәдә боғулуб өләндә белә, она көмәк әлини узадан Сичан бәјә мәһәл гојмур...

Әсәрдән һасил олан нәтичә будур ки, һеч кәсә гајнајыб-гарышмајанларын ахыры белә олур.

Абдулла Шаигин мәнзум һекајәләриндәки күлүш, тәрбијәедичи күлүшдүр. Охучу, өз ачизлији үзүндән доғма баласыны түлкүјә верән Лејләјә, гарныны дојурмаг үчүн тојуг-чүчәни алдадан түлкүјә, «соған габығындан чадра» өртүб, «башына гара јахыб» јолдаш ахтармаға кедән Тыг-тыг ханыма күлүрсә дә, ичтимаи мә'на да чыхарыр.

Абдулла Шаиг нәср јарадычылығына 1908-чи илдән башламышдыр. Онун «Мәктуб јетишмәди» адлы һекајәсини охучулар инди дә сева-сева охујурлар. Реалист планда јазылмыш, дилчә ајдын, композисијача садә олан бу һекајәдә, нефт мә'дәнләриндә чалышан Гурбан адлы бир фәһләнин ағыр һәјаты тәсвир олунур.

Гочаман әдиб мүхтәлиф илләрдә јазылмыш башга һекајәләриндә Азәрбајчанын зәнкин тәбиәтини, бәрәкәтли торпагларыны, фәдакар зәһмәт адамларыны мәһәббәтлә тәрәннүм етмишдир.

Јазычынын ингилабдан әввәл јаздығы «Интиһармы, јашамагмы» һекајәси Азәрбајчан вә ермәни халглары арасындакы достлуга һәср едилмишдир. «Пирин кәрамәти», «Анабачы», «Вазифә», «Өзү билсин, мәнә нә» вә башга һекајәләри мөвзу рәнкарәнклији, мәзмуну, бәдиилији вә тәрбијәви әһәмијјәти е'тибары илә диггәти чәлб едир.

А. Шаиг бир сыра ушаг һекајәләри дә јазмышдыр. Ушаг һекајәләринин мөвзу даирәси даһа кенишдир. «Мурад» һекајәсиндә өз пис һәрәкәтләринә көрә һеч ким тәрәфиндән севилмәјән бир ушагдан данышылырса, «Шәләгујруг» һекајәсиндә Сәфәр, Әкбәр кими ушагларын гуш јуваларыны дағытдыглары писләнилир.

«Тимсаһ ову» һекајәсиндә јазычы Нил чајы саһилләриндә јары ач һәјат кечирән бир аиләнин тәсвири фонунда инкилис империалистләринин зүлмү алтында инләјән әрәб халгларынын ағыр күзәраныны гәләмә алмышдыр. Сәид киши дөрд нәфәрлик аиләсини доландырмаг үчүн чөрәк пулу тапмыр. Әли һәр шејдән үзүләндән сонра о, тимсаһ овуна кетмәјә мәчбур олур. Һекајәдә тимсаһ овуну көстәрән сәһнәләр охучуну хејли дүшүндүрүр: Бир гарын чөрәк үчүн инсан нә гәдәр әзаб, ишкәнчә вә горху чәкәрмиш!

Һекајәнин мараглы чәһәтләриндән бири дә одур ки, мүәллиф ушаглара тимсаһларын јашадығы јерләр, онларын хасијјәтләри, јыртычы сифәтләри һаггында да кениш мә'лумат верир.

Өз сәнәтини бөјүк мәһәббәтлә севән Бәхтијар («Уста Бәхтијар») өзүнү дүнјанын ән хошбәхт адамы сајыр. Ахы, онун сәнәти зәһмәткеш инсанларын ишинә јарајыр, чәкичинин алтындан чыхан ораг, котан, хыш кәндлиләри чөрәјә чатдырыр. Лакин бир күн дәмирчи Бәхтијарын бәхти пис кәтирир. Шаһ һијләкәр вәзирин фитвасына ујараг ону сараја чағырыб фәррашт тә'јин едир. Көзләмәдән дүшдүјү бу чыхылмаз вәзијјәт уста Бәхтијары јаман кәдәрләндирир. О, өмрү бoју һеч кимә нислик етмәмиш, һәмишә өз әлинин зәһмәти илә доланмышдыр. Фәррашт оландан сонра исә уста Бәхтијар јалныз ондан-бундан алдығы пул һесабына јашамалыдыр. Бу, һәлә һарасыдыр. О, устәлик инсанлара зүлм дә етмәлидир. Онун даһа үзү күлмүр, нечә дејәрләр, үрәјиндән гара ганлар ахыр. Нәһајәт, чана дојан Бәхтијар бир күн шаһа билдирир ки, мән даһа фәррашт олмајачағам. Устанын бу һәрәкәтиндән бәрк гәзәбләнмиш шаһ ону төвләјә салдырыр. Бундан бир шеј һасил олмур. Бир нечә күндән сонра шаһ устаны чағырыр, дәмирчи јенә дә ејни чавабы верир. Шаһ тәәччүб едир ки, көрәсән бу киши исти күрәнин јанында дәмир дөјәчләмәкдә нә тапыб?!

Уста Бәхтијар исә шаһдан чәкинмәдән дејир ки, мәни јашадан, хошбәхт едән сәнәтим вә мәһәббәтимдир.

Абдулла Шаигин сонракы илләрдә јаздығы «Мешә көзәтчиси», «Пионер дүшәркәсиндә», «Бостанчы» вә башга һекајәләриндә достлуг, е'тибар, бөјүкләрә һөрмәт, ата-ана мәһәббәти кими көзәл кејфијјәтләр өз бәдии әксини тапмышдыр.

Абдулла Шаиг Азәрбајчан әдәбијјаты тарихиндә бир драматург кими дә танынмышдыр. Онун ингилабдан әввәл јаздығы «Көзәл баһар», «Интигамчы хоруз», «Бир саат хәлифәлик» адлы драм әсәрләри сәһнәмиздә дәфәләрлә мүвәффәгијјәтлә тамашаја гојулмушдур.

Гочаман јазычы бу саһәдәки фәалијјәтини Совет һакимијјәти илләриндә инкишаф етдирмиш, «Данышан кукла», «Хасај», «Елоғлу», «Вәтән» вә башга бу кими ушаг пјесләри илә јанашы, «Нүшабә», «Илдырым», «Алданмыш улдузлар» кими ири һәчмли сәһнә әсәрләри дә јаратмышдыр.

«Сечилмиш әсәрләрә» мүәллифин једди ушаг пјеси дахил едилмишдир. Бу пјесләрин чоху Азәрбајчан фолклорунун зәнкин хәзинәсиндән истифадә јолу илә јазылмышдыр. Бу әсәрләрдә башлыча олараг, хејирлә шәр, мәзлумларла залымлар гаршы-гаршыја гојулур, һадисәләр хејирхаһ гүввәләрин тәнтәнәси илә битир. Бу пјесләрин әсас руһуну доғма Вәтән, онун сәадәти јолунда мүбаризә апармаг, зәһмәт чәкмәк мотивләри тәшкил едир.

Даһи Азәрбајчан шаири Низами Кәнчәвинин әсәрләри, А. Шаиг јарадычылығына чидди тә'сир көстәрмишдир. Абдулла Шаиг Низами поемаларында олан јүксәк вәтәнпәрвәрлик, достлуг, сәдагәт, һагг-әдаләт, ирадә мотивләрини өз әсәрләри үчүн мөвзу көтүрмүшдүр.

«Фитнә» пјесинин мөвзусу Низаминин «Једди көзәл» поемасындакы «Бәһрам вә Фитнә» һекајәсиндән алынмышдыр. Пјесин әсас конфликтини Бәһрам шаһла Фитнә арасында кедән зиддијјәт тәшкил етсә дә, Абдулла Шаиг әсас мејлини Низаминин вәрдиш вә ирадә тәрбијәсинә вермишдир. Драматург инсанларын саһиб олдуғу һәр бир сәнәтин, һүнәрин вә башга көзәл кејфијјәтләрин ирси дејил, јалныз адәтлә, вәрдишлә әлдә едилдији идејасыны бәдии чәһәтдән јахшы әсасландырмышдыр. Пјесдә Азәрбајчан гызларынын типик нүмајәндәси кими верилмиш көзәл Фитнә өз ағлы вә ишкүзарлығы илә Бәһрам шаһа галиб кәлир. Шаһ өзү дә инаныр ки, доғрудан да һәр сәнәт вәрдишин бәһрәсидир.

Абдулла Шаиг халг әдәбијјатындан да кениш истифадә етмишдир.

Драматургун «Елоғлу» вә «Вәтән» пјесләри бу чәһәтдән характерикдир. Пјесләрин әсас идејасыны ушагларда истисмар дүнјасына нифрәт, азадлыг өлкәси олан Совет Вәтәнимизә дәрин мәһәббәт тәшкил едир. Һәр ики нағыл драм жанрында јазылмышдыр.

«Елоғлу» пјесиндә халгын зүлмкарлара гаршы апардығы мүбаризә тәсвир олунур. Әсәрдәки һадисәләр јохсул кәндли Поладла азғын хан арасындакы мүнагишәдән башлајараг кенишләнир вә үмумхалг мүбаризәсинә чеврилир. Пјесин гәһрәманы Елоғлу, хан тәрәфиндән вәһшичәсинә өлдүрүлмүш атасынын интигамыны алмаг истәјир. Елоғлу әввәлләр јалныз шәхси интигам һаггында дүшүнүр. Лакин о, ханын халга вердији ишкәнчәләри, әһалинин дөзүлмәз вәзијјәтини, истисмарчы ағаларын төрәтдикләри чинајәтләри көрүнчә елә бил јухудан ојаныр. Беләликлә, шәхси интигам һисси үмумхалг интизамы һиссинә чеврилир. Бу мүбаризәдә халг мүдриклији вә һикмәти она күч верир. Елоғлу горхмаз, дөјүшкән бир гәһрәмана чеврилир вә дүшмәнә галиб кәлир.

«Вәтән» пјесиндәки Елман да Елоғлу кими доғма халгы илә, онун истәк вә арзулары илә бағлы олан бир гәһрәмандыр. Елманын Вәтән символу олан дүнја Көзәлини хилас етмәк үчүн көстәрдији рәшадәт, апардығы мүбаризә һәгиги гәһрәманлыг дастаны кими сәсләнир. Әсәрдәки һадисәләрин бә'зиләри романтик планда тәсвир едилсә дә, тамашачы бу һадисәләрә инаныр вә Елманын галиб кәлмәсинә үрәкдән севинир.

Абдулла Шаигин ушаглар үчүн јаздығы әсәрләрин көзәл бир хүсусијјәти дә һәјат һәгигәтләрини инандырычылыгла тәсвир етмәсиндәдир. Ушаг психолокијасыны чох јахшы билән гочаман сәнәткар гуру нәсиһәтчилији вә дидактизми ән тәһлүкәли вә зәрәрли бир јол һесаб едирди. Абдулла Шаиг ушагларын тәрбијәсиндә башлыча амил олан аилә вә мәктәби һәмишә бир-бирилә гырылмаз әлагәдә көстәрирди.

Абдулла Шаиг 1937-чи илдә јздығы «Хасај» пјесиндә ичтимаи бир проблем олан тәрбијә мәсәләсини реалистик бир үслубда һәлл етмәјә чалышмыш вә кәнч тамашачылар тәрәфиндән һәрарәтлә гаршыланан мараглы бир пјес јарада билмишди.

«Хасај» пјесинин сүжети садә вә мараглыдыр. Алчаг дүшмән тәрәфиндән өлдүрүлән Рәсулун аиләси башсыз галыр. Әввәлләр ә'лачы олан оғлу әјри јола дүшүр. Лакин совет мәктәбинин вә мүәллимләрин гајғысы илә Хасај дүзәлир. Пјесдәки һадисәләр чәрәјан етдикчә, Хасајкилин аиләси, бу аиләнин сакитлијини позан чинајәткар Рәчәб мүәллим, Камил вә Мирзә Рәһим тамашачынын көзү гаршысында чанланыр.

Мәктәбин севимлиси олан Хасајын позулмасына аталығы Рәчәб мүгәссирдир. Көһнә голчомаг Рәчәб Хасајкилин аиләсинә сохулмуш, бурада чиркин әмәлләрини давам етдирмәјә башламышдыр. Лакин өлүмә мәһкум олан көһнәлијин бу мурдар галығы јени һәјатда чох јашаја билмир вә мәһв олур.

Абдулла Шаиг Хасајын дәјишмәсини чох јахшы әсасландырыр. Драматург Камил мүәллимин дили илә дејир ки, «онлары мән дәјишдирмәдим, бу күнкү сосиалист мүһити, ичтимаи аилә һәјаты дәјишдирди. Мән јалныз мүәллимлик вәзифәми ифа етдим».

«Хасај» пјесиндә һадисәләрин инкишафы тәбии олдуғу кими, образлар да һәјати вә типикдир. Мүәллифин сева-сева тәсвир етдији Хасај сурәти мүвәффәгијјәтлидир. Хасајын зиддијјәтли әһвал-руһијјәси, атасынын өлүмүндән сонра кечирдији сыхынтылар тамашачыны кәдәрләндирир, онун тәбиәтиндәки нәчиб һиссләрин һәлә јох олмадығы ашкара чыханда исә адам истәристәмәз севинир.

Хасајын анасы Балам сурәти дә пјесин мараглы сурәтләриндәндир. О, әринин өлүмүндән сонра башыны итирир. Ушагларынын тәрбијәсини унудур, минләрлә адама јени һәјат јолу көстәрән фабрикә кетмәји биабырчылыг сајыр, күрслә охумагдан имтина едир. Балам өзүнүн вә ушагларынын гапыда папирос сатмағыны, танымадығы бир адама «нә гәдәр пис ол-

са, јенә башыпапаглыдыр»—дејә әрә кетмәји үстүн тутур. Бадамын тутдуғу бу јол бүтүн аиләни позур. Лакин сонралар бу јолун чох горхулу олдуғуну анлајан Бадам аиләсинин вә шәхсән өзүнүн ничатыны фабрикдә, курсда, даима гарғыш јағдырдығы Камил мүәллимдә вә онун дәрс дедији мәктәбдә тапыр.

«Хасај» пјеси ушагларымызын тәрбијәсиндә мүһүм рол ојнајан јахшы бир әсәр кими гијмәтләндирилмәлидир.

«Сечилмиш әсәрләр»ин тәртиб вә нәшриндәки бә'зи нөгсанлары да гејд етмәк лазымдыр. Доғрудур, китаб хроноложи принсип әсасында гурулмуш, ајры-ајры әсәрләрин јазылма тарихи гејд едилмиш, лакин нәдәнсә «Фитнә» пјесинин 1946-чы илдә јазылдығы нәзәрдән гачырылмышдыр.

Јазычынын сечилмиш ушаг әсәрләри ајрыча китаб шәклиндә илк дәфә бурахылдығы үчүн чилддә мүгәддимә верилмәли иди.

Китабдакы әсәрләрин нәшри һаггында гејдләр вә изаһатдарын олмасы да вачиб иди. Бурада әсәрләрин јазылдығы вә чап олундуғу тарих, мүхтәлиф нәшрләр арасындакы дәјишиклик вә саирә көстәрилмәси, әлбәттә, әһәмијјәтли оларды.

Јери кәлмишкән ону да гејд едәк ки, нәшријјатларымыз јазычыларымызын сечилмиш әсәрләрини чох узун фасиләләрлә чапдан бурахыр. Мәсәлән, Абдулла Шаиғин «Сечилмиш әсәрләри»нин биринчи чилди 1957-чи илдә, икинчи чилди 1959-чу илдә, үчүнчү чилди исә 1960-чы илин ахырында нәшр едилмишдир. Бу һал «Сечилмиш әсәрләр»ин кениш охучу күтләләри арасында јајылмасына мәнфи тә'сир көстәрир.

Абдулла Шаиғин ушаг әдәбијјатымызын гызыл фондуна дахил олан «балача достлара» һәср едилмиш әсәрләринин ајрыча китаб шәклиндә нәшр едилмәси кәнч нәслә гијмәтли һәдијјәдир.

ИНЧӘСӘНӘТ

ӘНВӘР ГАСЫМЗАДӘ

Ме'марлыг вә әдәбијјат

Ме'марлыг Азәрбајчан халгынын гәдим милли сәнәт нөвләриндән бирилир. Азәрбајчанда олан мәгалитик гурулулар, гәсәбә вә шәһәр харабалары, гәдим абидәләрин галыглары, һәлә дә өз мәлаһәтини итирмәмиш мөһтәшәм галалар вә бүрчләр, әзәмәтли мә'бәдләр вә түрбәләр, гәдим карвансаралар вә көрпүләр, јашајыш евләри вә сарајлар халгымызын бөјүк исте'дадыны көстәрир.

Лакин, Азәрбајчанын зәнкин ме'марлыг ирси узун мүддәт өјрәнилмәмиш, абидәләримизин бир һиссәси исә мүһарибә гасырғалары, зәлзәләләр, дашгынлар үзүндән тамамилә мәһв олмуш вә ја харабазара дөнмүшдүр. Әсрләрин фыртынасындан, јаделлиләрин басгынындан, тәбиәтин дағыдычы тә'сириндән саламат чыхан абидәләримиз узун мүддәт үмумијјәтлә «Шәрг», «Мүсәлман» вә ја «Әрәб» ме'марлығы абидәләри кими гәләмә верилмишдир.

Буржуа сәнәтшүнаслары вә тарихчиләри тәрәфиндән верилмиш бу јекунлашдырычы терминләрин елми әсаслардан вә һәгигәтдән нә гәдәр узаг олдуғуну сүбут етмәјә еһтијач јохдур. Совет дөврүндә апарылан елми-тәдгигат ишләри низамиләримизи, хаганиләримизи вә онларла бирликдә бөјүк ме'марларымыз Әбубәкир оғлу әчәмиләримизи, Әлһафиз Әјјуб оғлу әһмәдләримизи халгымыза гајтарды, онларын јаратдығы абидәләрин мәһз бизим милли мәдәнијјәтимизә аид олдуғуну сүбут етди, бүтүн бунларын Јахын вә Орта Шәрг мәдәнијјәтинә мүсбәт тә'сир бурахдығыны ајдынлашдырды.

Бизим Гәбәлә вә бәрдәләримиз, Нахчыван вә кәнчәләримиз, Тәбриз вә әрдәбилләримиз, Ширван вә шәкиләримизин ады әсрләр боју дилләрдә дастан олмушдур. Милли мәдәнијјәт сәрвәтимизин көзәл инчиләри олан «Гыз галасы», «Сыныг гала» минарәси, Ширваншаһлар сарајы, Ичәри шәһәрин гала диварлары вә бүрчләрини јашадан гочаман Бакынын шөһрәти һәлә VII—VIII әсрләрдә бүтүн Шәрг аләминә јајылмышды.

Сон 10—15 ил мүддәтиндә апарылан кениш елми-тәдгигат ишләри Азәрбајчанын милли ме'марлығынын хүсусијјәтләрини, онун инкишаф тарихинин әсас мәрһәләләрини ајдынлашдырмаг үчүн сәмәрәли нәтичә вермишдир. Бу ишләрин нәтичәсиндә биз артыг Азәрбајчан ме'марлығы тарихинин әсас дөврләриндән, јарадычылыг үслубу вә иншаат техникасы әсасында бир-бириндән фәргләнән гәдим ме'марлығымызын әсас мәктәбләриндән, онларын гаршылыглы әлагәләриндән, гол-будагларындан, һабелә ме'марлыг сәнәтимизин көркәмли нүмајәндәләринин јарадычылыг фәалијјәтиндән бәһс едә биләрик.

Азәрбајчан ме'марлығы чох гәдим вә зәнкин бир тарихә маликдир. Һәлә гәдим Мидија дөвләтиндә (ерамыздан једди әср әввәл) Чәнуби Азәрбајчанда ме'марлыг сәнәти јүксәк инкишаф етмишди. Мидија дөвләтинин пајтахты Екбатан шәһәри, бу дөврдә тикилән мүдафиә гурулулары, сарајлар вә һәтта јашајыш евләри һаггында белә мә'лумат вардыр. Мә'лумдур ки, Мидија ме'марлығы вахты илә Јахын Шәрг өлкәләринин ме'марлығына мүәјјән тә'сир көстәрмишдир.

Ерамызын илк әсрләриндә Гафгаз Албанијасы дөврүндә бир чох шәһәрләр инкишаф етмиш вә онларын ән әһәмијјәтлиси шүбһәсиз ки, вахты илә чох инкишаф етмиш Гәбәлә шәһәри олмушдур. Бу гәдим шәһәрин Гутгашен рајонунда Чухур Гәбәлә кәнди јанындакы галыглары һазырда да инсана унудулмаз бир тә'сир бурахыр.

IV—X әср Азәрбајчан ме'марлығы һаггында да мә'луматымыз вардыр. Зәманәмизә гәдәр галмыш абидәләр—мә'бәдләр, истеһкамлар, гала диварлары Азәрбајчан ме'марлығынын бу дөврдә јүксәк инкишаф мәрһәләсинә чатдығыны көстәрир.

Лакин әдәбијјатда олдуғу кими, орта әср Азәрбајчан ме'марлығында да бөјүк јүксәлиш XI—XII әсрләрдән башланмышдыр. Азәрбајчанда мәшһур ме'марлыг мәктәбләринин әмәлә кәлмәси дә мәһз бу дөврә аиддир.